

УДК 393.26-053.81(4+7)«196»

Андрій Мінаєв

Основні форми, прояви та етапи суспільно-політичного протесту молоді в 60-х роках ХХ ст. в країнах Заходу

У статті досліджено становлення та еволюцію суспільно-політичного протестного руху молоді та студентства в країнах Західної Європи та США в 60-х рр. ХХ ст. Зокрема, автором охарактеризовано історіографію проблеми, висвітлено роль у русі головних студентських об'єднань у США, Франції та ФРН, простежено зміну цілей та засобів політичного протесту упродовж основних етапів його розвитку (а саме, виникнення, радикалізації та занепаду), проаналізовано такі складові молодіжного протесту як рух за громадянські права, рух за свободу слова, рух за створення «вільних» університетів, антивоєнний рух тощо, досліджено тактику, що використовувалась студентами; окремо розглянуто «гібридні» форми молодіжного протесту, які поєднували політичний характер вимог та цілей із контркультурною естетикою.

Ключові слова: студентство, молодь, молодіжний протест 1960-х рр., молодіжний радикалізм, рух за громадянські права, рух за свободу слова, рух за створення «вільних» університетів, антивоєнний рух, «везермени», «прово», «йіппі».

Протестний рух молоді та студентства в 1960-х рр. був особливою сторінкою світової історії, оскільки не лише став прикладом для наслідування студентських ліворадикалів на наступні півстоліття, але й (безпосередньо чи опосередковано) – початковим відліком для цілої низки інших масових соціальних рухів (гендерних, екологічних та ін.), активісти яких отримали в його межах першу школу громадської активності. Вочевидь, не зовсім правильним було б вважати молодіжний протест 60-х рр. ХХ ст. лише своєрідним індикатором непопулярності зовнішньої та внутрішньої

© Мінаєв А., 2019

Мінаєв Андрій В'ячеславович - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії Нового та Новітнього часу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

політики урядів Західної Європи і США, оскільки він являв собою також результат відображення у молодіжній масовій свідомості достатньо гострої кризи основних соціальних (світоглядних, культурних, освітньо-виховних, державно-політичних тощо) цінностей західного післявоєнного суспільства. Строкатість соціальної бази молодіжного протесту 60-х рр. та еkleктизм його ідеології зумовлювали й розмаїття конкретних форм та проявів протесту. На культурно-побутовому рівні протест проявив себе в молодіжній контркультурі¹. При цьому за ставленням до громадсько-політичної активності у молодіжному протесті 60-х рр. правомірно виділити два основні напрями: суспільно-політичний та неполітичний. Найбільш відомим і, водночас, найбільш масовим проявом неполітичного протесту молоді країн Заходу в 60-х рр. ХХ ст. (по суті, його символом), став рух хіпі². Однак суспільно-політичний протест молоді був набагато розмаїтішим як світоглядно, так і щодо конкретних проявів практичної громадської активності. Аналізу основних форм, проявів та етапів суспільно-політичного протесту молоді в 60-х роках ХХ ст. в країнах Західної Європи та США і присвячена ця стаття.

Говорячи про *стан наукової розробки* даної проблематики, доцільно зауважити, що остання стала однією з найбільш актуальних для дослідження як у західних, так і в радянських авторів вже у 70-х – 80-х роках. Зрозуміло, що по різні боки «залізної завіси» цей протестний рух оцінювався з принципово відмінних методологічних та політичних позицій. В СРСР було опубліковано декілька монографій та цілу низку статей і популярних брошур, однак труднощі в описі та аналізі молодіжного протесту, з якими зіштовхнулись автори, засвідчили певну методологічну кризу: класовий підхід щодо опису соціальних рухів виявився неспроможним пояснити справжню суть такого складного, багатогранного явища. Значний відсоток праць був написаний здебільшого не професійними дослідниками, а журналістами; втім, публіцистичність таких праць не принижує їх позитивних рис, адже вони нерідко містять солідний фактологічний матеріал на основі газетних публікацій³. На жаль, було й чимало інших праць (забагато, щоб їх тут перераховувати), в яких фактологічний матеріал значною мірою прихований (чи навіть похований) під нашаруваннями оціночно-ідеологічного характеру. Однак, на щастя, в радянських дослідників існували й праці

іншого ґатунку, написані, як правило, на перетині кількох наук (історії, соціології, соціальної психології, політичної філософії та інших), чиї автори, віддаючи, в дусі часу, необхідну данину відповідній ідеології, тим не менше прагнули досягнути певної об'єктивності дослідження⁴.

Натомість для західної історіографії тих часів характерним був виразний плюралізм точок зору дослідників на проблему; при цьому вони переважно (окрім авторів, які стояли на ліворадикальних чи ультраконсервативних позиціях), намагались уникати різних і одностайних оцінок феномену молодіжного протесту 60-х рр., були достатньо поміркованими та об'єктивними у своїх судженнях. З-поміж публікацій 70-х та 80-х років здається доцільним насамперед відмітити працю німецького соціолога та історика К.Менерта⁵ та деяких інших дослідників⁶.

У пострадянську добу питання молодіжного протесту 60-х рр. в країнах Заходу на певний час відійшли на «узбіччя» історичних досліджень. Однак вже наприкінці 90-х — упродовж двох десятиліть 2000-х років інтерес дослідників до цієї далеко не повністю висвітленої сторінки зарубіжної історії почав знову пробуджуватись. Вийшла досить об'ємна книга американського історичного публіциста М. Курланскі, написана у формі історичної хроніки подій 1968-го року в різних регіонах світу⁷. В Україні та Росії почали з'являтись цікаві публікації, присвячені ідеології протесту 1960-х рр.⁸, його формам⁹, молодіжній контркультурі¹⁰, впливу на державну політику¹¹; вийшли цілі випуски тематичних науково-публіцистичних журналів, повністю присвячених питанням молоді 1960-х рр.¹²; зрештою, були захищені дисертації, автори яких досліджували різні аспекти молодіжного протестного руху 60-х рр. ХХ ст. в тих чи інших країнах Заходу¹³. Автор цієї статті повинен додати, що ним в 1999-2011 рр. також було видано низку публікацій, що розкривали різноманітні аспекти проблематики молодіжного протестного руху 1960-х років у країнах Західної Європи та США (деякі з них наводяться у примітках). Водночас, у сучасній (як вітчизняній, так і російській) історіографії досі відсутні публікації, які б містили комплексне дослідження форм та проявів молодіжного протесту 60-х років ХХ ст., а також їхньої еволюції. Отож, для певного заповнення цієї прогалини і запропонована дана стаття.

Переходячи безпосередньо до розгляду питання, варто відзначити, що молодіжна активність у другій половині 60-х рр. знаходила свій прояв у найрізноманітніших формах політичної діяльності, вибір яких залежав від приналежності молодіжних лідерів та їх прибічників до тих чи інших ідеологічних напрямків. В США, наприклад, склад студентства за політичними поглядами й тактикою розподілявся таким чином: радикалів – 11%, в тому числі “революціонерів” (тобто екстремістів) – 3%, лібералів – 10%, реформаторів – 52%, поміркованих – 30%, консерваторів – 7%¹⁴. Реформісти / ліві ліберали, твердо тримались за ті форми суспільно-політичної боротьби, що впливали з їхньої улюбленої тактики «ненасильницького опору», тобто такі, що мали насамперед морально-виховний характер. Ліворадикальна молодь віддавала перевагу масовим діям, зміст яких полягав у постійних конфліктах та посиленні конфронтації з суспільними інститутами, нерідко аж до відповіді насильством на насильство. Учасники лівоекстремістських організацій робили ставку на добресплановані акції невеликих за розмірами угруповань, сенс діяльності яких полягав у спробах втілити в життя схему «провокація - репресії - революція»; такий компонент як насильство (причому однозначно провокуюче владні органи на відповідь насильством) зі ймовірного перетворився в екстремістів на необхідний. Представники цих напрямків упродовж 60-х рр. співіснували у молодіжному та студентському протестному русі Західної Європи та США, нерідко навіть в одних і тих об'єднаннях, і брали активну участь у спільних політичних заходах (тому досить непросто здійснити чітке розмежування сфер впливу цих напрямків у молодіжному середовищі взагалі та в організації тих чи інших акцій, зокрема).

Попри постійні заяви молодіжних лідерів щодо спонтанності свого руху, негативного ставлення до організації як такої, тим не менше, варто назвати приклади деяких найбільш помітних політичних об'єднань студентської молоді (вказувати їх усі, а, тим більше, характеризувати не є доцільним), які доклали чимало зусиль для активізації протестного руху 60-х рр.

У Сполучених Штатах Америки вже на етапі зародження політичного протесту молоді його координацію взяв на себе «Студентський координаційний комітет ненасильницьких дій» (СККНД), створений студентами південних штатів у

квітні 1960 р., насамперед, для організації кампанії боротьби за громадянські права афроамериканців, яка до того відбувалася стихійно¹⁵. Крім цієї організації, що об'єднувала переважно чорношкірих студентів, виникла ціла низка інших: наприклад, ще в 1959 р. утворились об'єднання «Студенти за демократичне суспільство» (СДС) та «Союз студентів за мир» (ССМ). На думку багатьох дослідників¹⁶, саме СККНД та СДС у другій половині 60-х рр. становили основу руху молодіжного політичного протесту, який асоціював себе з «новими лівими».

У Франції також з початку 60-х рр. існувало чимало студентських союзів, об'єднань та федерацій, переважно корпоративного характеру. Перехід від академічних до загальнополітичних проблем намітився упродовж 1962-1964 рр. серед «Федерації груп з вивчення філології» (переважно об'єднувала студентів філологічного факультету Сорбонни), причому цей перехід відбувався насамперед в межах концепції «студентського синдикалізму», розробленої М. Кравецом¹⁷ (включала позиціонування студентства як частини пролетаріату). Однак найбільшу роль в організації студентських заворушень 1968 р. відіграли радикальні анархістські групи молоді, які відстоювали принципи «прямої дії». Це був, насамперед, неоанархістський «Рух 22 березня», названий так за датою захоплення в 1968 р. студентськими радикалами адміністративного корпусу університету в Нантері на знак протесту проти війни США у В'єтнамі. Очолив його Д. Кон-Бендіт (німецький студент, який навчався у Франції). Як стверджує російський дослідник А. Тарасов, сам Кон-Бендіт, як і очолювана ним організація, орієнтувалися на ідеї так званого «Ситуаціоністського Інтернаціоналу» та його лідера Гі Дебора, автора книги «Суспільство вистави». Ситуаціоністи вважали, що Захід уже досяг рівня товарного виробництва, достатнього для комунізму, і настав час влаштувати революцію «тут і тепер», насамперед, революцію у повсякденному житті, а для цього треба відмовлятися від роботи, від підкорення державі, від сплати податків, від виконання вимог законів і суспільної моралі; натомість усі повинні зайнятись вільною творчістю – ось тоді відбудеться революція і настане «царство свободи»¹⁸. Іншим угрупованням паризьких студентів-радикалів став «Рух університетських дій», що виник 29 березня 1968 р. після за-

хоплення студентами одного з залів в університеті Сорбонни та проведення там масового мітингу. Очолили цю організацію студенти М. Кравец і Ж.-Л. Пеніну¹⁹. Обидва названих об'єднання відіграли найважливішу роль в організації масових студентських заворушень у травні 1968 р. у Парижі. Однак навіть у період найвищого піднесення молодіжного протесту у Франції радикальні студентські групи були не вельми чисельними: так, «Рух 22 березня», за визнанням своїх же керівників, ніколи не сягав більше 200-250 активістів²⁰.

У Федеративній Республіці Німеччина та Західному Берліні головним студентським об'єднанням, яке відзначилось організацією масових виступів молодих радикалів в другій половині 60-х рр., був Соціалістичний німецький студентський союз (СНСС або СДС). Останній протягом кількох років являв собою фактично молодіжне крило Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН), однак, внаслідок загострення з 1961 р. суперечностей між ліворадикальною молоддю та реформістським керівництвом СДПН, згодом відмежувався від неї. В 1967-1968 р. (коли лідер та теоретик західноберлінських «нових лівих» студентів Р. Дучке очолив СНСС у Західному Берліні, а його прибічники перебрали загальнонімецьке її керівництво), СНСС перетворився на провідну студентську організацію ФРН, головну силу загальнонімецького об'єднання студентства – Союз німецьких студентів. В цей період СНСС, виступивши одним із ініціаторів т.зв. «позапарламентської опозиції», став досить вагомою політичною силою країни²¹.

Створення студентських організацій та їхній подальший відхід від суто академічних проблем, витіснення вузькокорпоративної діяльності захопленням суспільно-політичною проблематикою стало необхідною передумовою розгортання політичного протесту молоді.

Цілісне явище, відоме нам як молодіжний протест 60-х рр., проявлялося в низці політичних кампаній, що або здійснювались одночасно, або послідовно змінювали одна одну. Перед кожною з них ставились свої специфічні цілі, проте методи їх досягнення в більшості випадків були однаковими (за виключенням заходів, що мали полярні цілі, і де домінували сили, що знаходилися на різних полюсах молодіжного протесту). Серед основних

кампаній слід назвати рух за громадянські права (в першу чергу за права чорношкірого населення США), рух за свободу слова, рух за створення «вільних» університетів, антивоєнний рух; усі вони (щодо заявлених цілей, гасел та учасників) тією чи іншою мірою перетинались між собою. Часто в усіх цих кампаніях містились елементи антиурядової та антисуспільної (у сенсі відкидання низки фундаментальних цінностей західного суспільства) спрямованості. Однак найбільш послідовно акценти на свідому та радикальну зміну політичного та соціально-економічного устрою країн Заходу, проявились у Франції в травні 1968 р., а також у контексті діяльності деяких лівоекстремістських угруповань. В усіх цих проявах політичного протесту молоді 60-х рр. співіснували і водночас боролися за посилення свого впливу реформістський, радикальний та екстремістський напрямки. Лише щодо руху за громадянські права у США на початку 60-х рр. можна впевнено стверджувати про домінування реформістів, насамперед, лібералів. В решті проведених кампаній вплив майже порівну розподілився між реформістами та радикалами, з певною (принаймні, зовнішньою) перевагою впливу останніх. «Внесок» лівих екстремістів полягав у провокаційних діях, які часто приводили до сутичок із силами правопорядку та навіть барикадних боїв, а з початком занепаду молодіжної активності - у тактиці «трешинг» («очищення від бруду»), різних терактах та актах вандалізму. Не можна не зауважити також, що всі кампанії майже однаковою мірою інтенсивно проходили як у межах навчальних закладів та студентських містечках, так і поза ними.

Молодіжний протест 60-х рр. у своєму суспільно-політичному аспекті пройшов кілька етапів. Дослідження цього явища вимагає докладнішого розгляду специфіки кожного етапу окремо.

Зародження політичного протесту молоді на початку 60-х рр. Особливості цього етапу зумовлені насамперед домінуванням лівих лібералів / реформістів, які дотримувались ненасильницької тактики дій та відзначались широю вірою в суспільні інститути. Значний вплив на їхній світогляд справили ідеї М. Ганді та Л. Толстого. Зокрема, принцип ненасильства був покладений в основу діяльності впливової у студентстві об'єднання «Студенти за демократичне суспільство». У її про-

грамному документі, «Порт-Гуронській декларації», зазначалося наступне: «Щодо соціальних змін чи перетворень ми вважаємо насильство негідним засобом, оскільки воно, як правило, вимагає перетворення мети – людини чи людської спільноти – у знеособлений об'єкт ненависті. Вкрай важливо, щоб були скасовані засоби насильства, а інституції – місцеві, національні, міжнародні – заохочували ненасильство як умову вирішення конфліктів»²².

При цьому варто підкреслити, що зародження політичного протесту на початку 60-х рр. було притаманне передусім для молодіжного руху в США (оскільки в країнах Західної Європи активізація молодіжного протестного руху розпочалась дещо пізніше, фактично вже у середині – другій половині 60-х рр. ХХ ст.). Головним його проявом стала *боротьба за громадянські права*, розгорнута в першій половині 60-х рр. активістами студентської молоді. Початком цієї боротьби вважається лютий 1960 р., коли в місті Грінсборо (штат Північна Кароліна) четверо афроамериканських студентів на знак протесту проти дискримінації чорношкірого населення влаштували в одному з магазинів компанії «Вулворт» сидячий бойкот (сіли на місцях для білих в сегрегованій закуточній); наступного дня їх приклад наслідували багато інших чорношкірих студентів (варто відзначити, що згодом до протестувальників почала приєднуватись і біла студентська молодь). Загалом наприкінці березня ненасильницькі сидячі демонстрації за десегрегацію місць громадського користування проводились уже в більш ніж 50 містах (зокрема, в бібліотеках, театрах, церквах і плавальних басейнах)²³.

На цьому етапі у свідомості активістів молодіжного протесту ще не відбулося корінного перелому, який пізніше привів їх до заперечення «істеблішменту» як такого. Критиці піддавалось не все суспільство загалом, а окремі його аспекти, причому критика здійснювалась не з радикальних, а з загальногуманістичних позицій. Особливі сподівання поклались на проведення реформ державою; насамперед, такі сподівання посилились у США після висування адміністрацією Президента Дж. Кеннеді програми «Нових рубежів»²⁴.

Не буде великим перебільшенням вважати рух за громадянські права своєрідною школою для активістів майбутнього молодіжного протесту другої половини 60-х рр. Кампанія

швидко набула морально-просвітницького та напівблагодійного характеру. Це проявилось у таких формах як реєстрація афроамериканців для участі у виборах в південних штатах та організація т.зв. «шкіл свободи» (оповідання про життя чорношкірих на Півночі країни, про бідних афроамериканців та білих, про рух за громадянські права, про структуру державної влади, про історію афроамериканців США та про їхню культуру тощо)²⁵. Також мали місце заходи, спрямовані на зорганізацію бідної частини населення, її згуртування навколо гасла «Роботу або прибуток негайно!» та на покращення функціонування місцевих органів влади. Молоді активісти вели агітацію серед безробітних та бідноти за підтримку таких своїх проєктів як створення оздоровчих центрів, освітлення бідних районів, вдосконалення умов проживання тощо, а також збирали одяг для роздачі бідності²⁶.

Радикалізація суспільно-політичного протесту молоді.

Учасники молодіжного протестного руху досить швидко зробили висновок щодо безперспективності методів морального та ненасильницького тиску на владу. Отож, з другої половини 60-х рр., у зв'язку з посиленням радикалів у керівництві молодіжних організацій, політичний протест почав набувати нових форм.

Хвиля молодіжних виступів прокотилася по Сполучених Штатах, набуваючи все більш масового вигляду: мітинг студентів в Берклі в грудні 1966 р. зібрав 10 тис. осіб, навесні 1967 р. демонстрація студентів у Нью-Йорку об'єднала 200 тис. учасників, а в Сан-Франциско – 65 тис.; улітку цього ж року студентські заворушення охопили 700 міст США, а в жовтні похід студентів на Вашингтон зібрав 100 тис. осіб²⁷. Апогеєм масового руху протесту молоді у Сполучених Штатах став травень 1970 р., коли 350 університетів і коледжів були охоплені акціями непокори.

Активізація молодіжного протесту відбувалася і в країнах Західної Європи. Так, виступи студентської молоді в ФРН та Західному Берліні в 1968 р. зібрали 35% західнонімецьких студентів. Проте найбільшої сили виступи молоді та студентів досягли у Франції. Розпочались вони в травні 1968 р. у паризьких університетах Нантері та Сорбонні і впродовж лише

одного місяця охопили всю країну. Чисельність учасників демонстрацій зросла з 10 тис. чол. 6 травня до 800 тис. 13 травня; в цілому ж 60% французьких студентів стали активними учасниками подій «червоного травня» 1968 року, коли політика президента де Голля викликала спалах масових заворушень. Яскраво і, водночас, правдиво виглядає картина тогочасних реалій в устах сучасного українського дослідника О. Хоменка: «Масові демонстрації, барикади, сутички з поліцією, кийки і сльозоточивий газ, карети “швидкої допомоги”, які вивозять поранених, чорні і червоні прапори, портрети Че Гевари... всі ці романтичні атрибути революції стали майже щоденною реальністю життя великих європейських міст»²⁸.

На думку радянського дослідника В. Бикова, радикалізація настроїв західної молоді була пов'язана насамперед з активізацією «нових лівих» та поширенням у молодіжному середовищі їхніх ідей. Дослідник зазначав, що принципово важливим внеском «нових лівих» став їхній заклик до молоді зайнятися наведенням порядку у власному домі, адже цей заклик конкретизувався в гаслі морально-етичного плану, яке передбачало боротьбу не лише за расову, але й за матеріальну рівноправність, «співчуття і солідарність зі слабкими і знедоленими» і зневагу до можновладців²⁹.

Суттєві зміни у тактиці та свідомості учасників молодіжного протестного руху в США почали відбуватись наприкінці 1967 р., коли пасивний політичний протест змінився активним, поширилось захоплення екстремістською тактикою. Студенти-радикали від організації сидячих страйків почали переходити до застосування силових методів; водночас розширилось бачення ними завдань молодіжного руху: від протесту проти втручання США у справи В'єтнаму до критики всієї американської зовнішньої політики, а згодом – і всього західного суспільства в цілому³⁰.

Ця тенденція спостерігалась в *антивоєнному русі у США*, який був тісно пов'язаний з *рухом за свободу слова*, ініційованим ще у вересні 1964 р. Приводом для розгортання протесту став арешт розповсюджувачів політичної літератури в університеті Каліфорнії Берклі того ж року; таким способом студенти виступили проти спроб ізолювати академічне середовище від гострих та суперечливих суспільних питань³¹.

Досить швидко головними об'єктами студентської критики стали війна США у В'єтнамі та військово-промисловий комплекс США загалом, важке становище у афроамериканських гетто; сильне обурення в активістів викликало небажання ЗМІ об'єктивно висвітлювати цілі і вимоги студентства, коли останніх називали хіпі, наркоманами та комуністами³². У таких умовах, кампанія швидко почала набувати рис боротьби проти «істеблішменту», в їх уявленні – брехливого й лицемірного, якому молодь протиставляла гасло «Tell it like it is!» («Скажи все, як воно є!»)³³. Справжнім гаслом антивоєнного руху (і, водночас, характерним наочним прикладом радикалізації молодіжних настроїв) у США став виступ президента СККНД С. Кармайкла на студентській конференції в Берклі в 1966 р., коли у промові цього лідера доти цілком ліберальної організації прозвучало наступне: «Війна у В'єтнамі є антизаконною і антиморальною. У нас немає сил змінити систему, яка винна у цій війні. Ми можемо сказати лише «Ні!» призову; є більш високий закон... А якщо вони примусять нас вбивати, то ми вже самотужки вирішимо, кого саме вбиватимемо»³⁴.

Найбільшого розмаху антивоєнний рух американської молоді почав набувати саме після 1967 р. (коли було скасовано відстрочку від призову для студентів). У протестах проти війни у В'єтнамі поширювались наступні форми та методи боротьби: розповсюдження у вузах та студмістечках великої кількості листівок із засудженням агресії та закликами ухилятися від військової служби, спалення призовних карток, голосування і збирання підписів проти участі в роботі відбіркових військових комісій, демонстрації протесту та навіть підпалення вербувальних пунктів³⁵. При цьому зростала питома вага таких проявів молодіжної активності як демонстрації, мітинги протесту: однією з наймасовіших демонстрацій став «похід на Вашингтон» 2 жовтня 1967 р., в якому взяли участь 100 тис. осіб³⁶; згодом, 15 листопада 1969 р. у масових антивоєнних мітингах і демонстраціях у Вашингтоні взяли участь вже 250 тис. юнаків і дівчат, причому на чолі колон йшли військовослужбовці³⁷.

На індивідуальному рівні протест проти в'єтнамської війни проявлявся у масовому ухилянні від призову на військову службу, дезертирствах тощо. Так, за офіційними даними міністерства оборони США, вже упродовж року, до середи-

ни 1967 р., з американської армії дезертирувало 42 227 осіб. Через рік число дезертирів зросло до 53 357 осіб. Майже 50 тис. американських юнаків, щоб не служити в армії, залишили країну (більшість знайшла притулок у Канаді, дехто переїхав у Європу)³⁸. Ухилення від служби в армії, яке кілька років тому розцінювалося більшістю американців як боягузтво або ж антипатріотизм, відтепер перестало вважатися ганебним; навпаки, тими, хто зумів уникнути призову, захоплювалися, їх звеличували за мужність і спритність. В цілому ж, за даними польського дослідника К. Зельке, лише один з кожних 16 представників «бунтівного покоління» 60-х рр. служив у В'єтнамі, решта ж ухилились у різний спосіб³⁹.

Проявом протесту молоді проти військової політики США стало також суттєве зниження середнього морального рівня військових службовців американських збройних сил. З-поміж іншого, почастишали випадки непокори начальству, нерідко траплялись поранення і навіть вбивства офіцерів підлеглими. Так, близько 86 американських військових, переважно з числа офіцерів та сержантів, були вбиті і 700 поранені у В'єтнамі своїми ж власними колегами⁴⁰.

В межах власне студентського, академічного руху радикальний політичний протест молоді знайшов своє вагоме втілення у *кампанії за створення «вільних» або «критичних» університетів* (в ФРН їх також називали «контруніверситетами»). У такий спосіб реалізувалися прагнення студентів брати участь в управлінні вишами, а також їхні уявлення про тотожність характеру взаємовідносин «студент – викладач» та «експлуатор – експлуатований». Тому «вільний» університет передбачав бойкот офіційних програм, скасування будь-якого підкорення, в тому числі студентів викладачам⁴¹. Так, студенти у передмісті Парижу Нантері 21 березня 1968 р. відмовилися складати іспити з психології, протестуючи проти, за їх словами, «дивовижної примітивності» навчального курсу. Така форма протесту (бойкот іспитів або лекцій) швидко поширилась по всій Франції⁴². У програму «вільних» університетів входили такі предмети як «марксизм», «психоаналіз», «імперіалізм», «зовнішня політика в ході «холодної війни»», «гетто», «проблема свободи особистості», «проблема В'єтнамської війни», «проблема влади» тощо.

Спробою втілення в життя гасла «Влада студентам!» стали університетські асамблеї. Лідери радикалів розглядали цю організаційну форму студентського руху як реалізацію на практиці ідеї «демократії загальної участі», коли всі уособлюють владу і несуть рівну відповідальність⁴³. Найбільшу популярність студентські асамблеї здобули у вузах Франції та Італії.

Найвищого свого піднесення кампанія за створення «вільних університетів» набула у так званих «сіт-інах». Останні являли собою один із видів студентського страйку, коли студенти займали або весь виш, або його найбільшу аудиторію і не звільняли захоплене приміщення до задоволення вимог чи до втручання поліції⁴⁴. Як зазначала американська дослідниця Х. Ханфф, взагалі «сіт-іни» як форма протесту зустрічались у США ще у 40 - 50-х рр., однак не набули масового характеру⁴⁵. Використовувались вони також активістами СККНД у кампанії за громадянські права афроамериканців на початку 60-х рр. (у формі бойкотів закладів громадського користування, де піддавались утискам афроамериканці).

Поступово «сіт-іни» як форма молодіжного протесту були перенесені всередину навчальних закладів. Найрадикальнішого вигляду «сіт-іни» отримали в Парижі, де студентство Сорбонни виявилось в авангарді виступів проти президента де Голля. 13 травня, після 800-тисячної спільної демонстрації паризьких робітників та студентів, останні захопили Сорбонни, де утворили т.зв. «Генеральні асамблеї» (щось на кшталт дискусійних клубів, законодавчих і виконавчих органів студентської влади одночасно). Генеральна асамблея Сорбонни проголосила університет «автономним народним університетом, постійно і цілодобово відкритим для всіх трудящих»; одночасно студенти захопили Страсбурзький університет, а 15 травня – театр «Одеон». Станом на 17 травня 1968 р. близько 50 французьких університетів було захоплено студентами⁴⁶.

У США «сіт-іни» розгортались насамперед на фоні антивоєнного руху, однак суттєвими каталізаторами (особливо для чорношкірих студентів) стало вбивство навесні 1968 р. лідера афроамериканського руху в США Мартіна Лютера Кінга, а також звістка про студентські заворушення у Франції. Зокрема, травень - червень 1968 р. були відзначені масовими

заворушеннями в американських коледжах і університетах: Зокрема, у Колумбійському університеті (м. Нью-Йорк) студенти захопили аудиторії і припинили заняття. Наслідком стало скасування іспитів на факультеті гуманітарних наук, а університет виявився практично паралізованим на два тижнів⁴⁷.

Неабиякого поширення «сіт-іни» та бойкоти занять набули також у Західній Німеччині. Досить часто вони супроводжувались різноманітними ексцесами з боку студентських радикалів. За спогадами Г. Маєра, професора Мюнхенського університету, лише протягом літнього семестру 1969 р. у названому навчальному закладі було зірвано 8 лекцій з приблизною кількістю слухачів у 1500 чол., проведенню близько 40% лекційних та семінарських занять студентами були створені неабиякі перешкоди (один із викладачів читав лекцію під бомбардування яйцями та помідорами), приміщення двох інститутів були повністю захоплені, а шість інших були піддані цілковитому розгрому; також були зірвані факультетська нарада та засідання університетського сенату⁴⁸. Навіть багато років по тому Маєр виявився неспроможним згадувати ці події спокійно: він називає студентські виступи 1968-1969 рр. «безпрецедентною наругою над традиціями» та «війною академічних станів»⁴⁹.

Заняття у проголошуваних студентами «вільних університетах» проводились у вигляді «тіч-інів» (з англ. «самонавчання») – вільних дискусій на задану тему. Замість фахових лекторів виступали або самі студенти, або запрошені ними оратори; нерідко такі заняття перетворювались на своєрідні політичні мітинги. Ініціатори подібних напівсемінарів-напівмітингів зазначали, що «тіч-іни» спеціально були зорганізовані для того, щоб піддати критиці політику адміністрацій і познайомити студентів з ідеями та думками, яких зазвичай не знайти у ЗМІ⁵⁰. Ще одна мета «тіч-інів» виходила за межі чисто академічного протесту та кампанії за «вільний» університет, адже передбачала переконати американський уряд у помилковості та непопулярності політики щодо В'єтнаму і, відповідно, змусити правлячі кола припинити війну⁵¹. У цілому ж «тіч-іни» не лише набули надзвичайної популярності серед студентства, але й перетворились на ознаку часу, своєрідний символ студентського бунту 60-х.

Поруч із «сіт-інами» та «тіч-інами», хоч і в менших масштабах, застосовувались «лав-іни» - політизовані студентські «тусовки», в яких музика, танці та поцілунки закоханих поєднувались з антивоєнними піснями та розмовами про злободенні політичні та соціальні проблеми⁵².

Варто вказати, що розуміючи складність для студентства досягнути своїх цілей лише власними зусиллями протягом 1968-1969 рр. молоді активісти країн Заходу, насамперед, Франції та Італії, неодноразово намагались встановити контакти з робітниками. Так, у Франції, наприклад, 800-тисячна демонстрація, яка відбулася 13 травня 1968 р. в Парижі, об'єднала у своїх колонах робітників зі студентами. Однак студентські анархізм та елітизм щодо інших суспільних груп зрештою відлякували останніх. Американські студенти для подолання такого стану речей висунули тактику «уорк-ін». Полягала вона в тому, що під час літніх канікул молоді активісти влаштувалися працювати на промислові підприємства, де вели агітацію серед робітників і, водночас, самі вчилися у них методам організованої боротьби⁵³. Утім, і ця тактика не виправдала покладених на неї сподівань налагодити тісні контакти з робітниками.

Спад молодіжної активності на рубежі 60 – 70-х рр. Розчарування молоді внаслідок усвідомлення нею своєї неспроможності змінити світ у бажаному напрямку, викликало нові зміни у тактиці та спрямованості політичного протесту. З одного боку, великі сподівання поклалися на широко розрекламований (не без допомоги урядових структур) в першій половині - середині 70-х рр. *«великий похід крізь суспільні інституції»*; це явище оголошувалось новою формою радикальної діяльності з метою змінити суспільство зсередини, працюючи в «системі»⁵⁴. Однак і ця спроба так само не виправдала себе, оскільки на практиці вийшло так, що не радикали – учасники «походу» змінили «систему», а, навпаки, «система» (як зазвичай і трапляється), змінила їх самих, «інтегрувала» в себе.

З іншого боку, кінець 60-х рр. позначився на молодіжному русі надмірним захопленням екстремізмом. Так, окрім достатньо поширених серед студентів бойкотів занять та екзаменів, як, наприклад, в Паризькому університеті в травні-червні 1968 р., застосовувались і значно грубіші методи. Викладачів, які всу-

переч бажанню студентів-радикалів намагалися продовжувати лекції, закидали яйцями та помідорами; внаслідок постійного цькування у багатьох поважних професорів траплялися серцеві напади⁵⁵. Нерідкими стали навіть побиття та насильницьке затримання викладачів, сутички студентів з поліцією, стрілянина, будівництво барикад, фізичний тиск на т.зв. «конформістів» (студентів, що не бажали брати участь у демонстраціях)⁵⁶. Тактика лідерів студентів-екстремістів була провокаційна в самій своїй основі і включала тріаду «провокація – репресії – революція». Як і один з героїв роману французького письменника Р. Мерля «За склом», вони щиро вважали, що провокація – це «досить корисна зброя у політичній боротьбі. Вона змушує противника скинути маску і розкрити свою справжню природу»⁵⁷.

Нерідко молодіжний екстремізм набував досить гротескних форм. Так, в країнах Західної Європи поширювались приклади «руйнівництва» – специфічного явища, яке остаточно сформувалось вже у наступному десятилітті і полягало в актах вандалізму, спрямованих не проти людей, а проти речей⁵⁸. Наприклад, у Великій Британії в Лондонській школі економіки було знищено декілька старовинних рукописних карт, а в Нільському та Ессекському університетах студенти намагались підпалити відділення «Берклейз бенк» за зв'язки з ПАР⁵⁹. Чимало аналогічних ексцесів наводила у своїх спогадах очевидиця травневих подій 1968 р. у Франції К. Дойл. Так, група паризьких студентів пропонувала спалити паризьку фондову біржу і тим самим «вирвати серце капіталізму»; один з місцевих троцькістських ватажків, вигукуючи, якою красивою є революція, насолоджувався виглядом полум'я, у якому згорав на барикаді його автомобіль⁶⁰. Такі акти вандалізму здійснювались, як правило, дрібними анонімними групами, що складались переважно з міських маргіналів: безробітної молоді, ліцеїстів та студентів-недоучок тощо.

Слід, утім, зазначити, що екстремісти були неоднорідними і суттєво розрізнялись між собою за тактикою. Існували, зокрема, відгалуження екстремістів, які відособились від загальної маси активістів молодіжного руху на рубежі 60 – 70-х рр. Вони дотримувались тактики «партизанської війни в міських умовах» (т.зв. «міської герильї»). Яскравим прикладом таких груп

були американські «везермени» (англ. «метеорологи»), які відколотись від однієї з провідних студентських організацій США – СДС. Свою досить екзотичну назву вони отримали від рядка з популярної пісні Б. Ділана: «Сьогодні не потрібно бути метеорологом, щоб зрозуміти, куди віє вітер»⁶¹; утім, існує й інша версія появи їхньої назви: від статті в друкованому органі СДС, у якій лідери угруповання зазначали, що «ми знаємо, куди йдемо, і не потребуємо повчань маоїстів та інших метеорологів...»⁶².

«Везермени» виступили за негайні дії, розглядаючи збройну боротьбу (вуличні бої, терористичні акти) як найбільш ефективний спосіб «внесення революційної свідомості в маси американського народу»⁶³. Їхня діяльність викликала глибокий розкол в СДС, що припинив своє існування як загальнонаціональна структура. В оточенні «везерменів» сформувалась своєрідна субкультура, в основі якої лежав культ насильства; яскравою ілюстрацією цього можуть виступати наведені німецьким дослідником К. Менертом вислови представників даного угруповання: «Ми проти всього, що в білій Америці вважається гарним і пристойним. Ми будемо спалювати, грабувати і руйнувати. Ми ті, хто приходить вашим матерям у нічних кошмарах»⁶⁴.

Доцільно висловити припущення, що в основі захоплення частини молоді екстремістською тактикою лежали, по-перше, втома від різного роду ідей і теорій (яких, попри декларативну позаідеологічність учасників молодіжного протестного руху, було чимало) та пов'язаних із ними постійних дискусій у студентському середовищі, а, по-друге, палке бажання безпосередніх дій. Яскраво ілюструють дану тенденцію слова одного з героїв названого вище роману Р. Мерля: «Про політичну позицію свідчать вчинки, все решта – нісенітниця... Справжні революціонери... палять американські прапори, висаджують у повітря американські банки, кидають каміння в «Американ експрес», або ведуть політичну роботу на заводах, коротше, що-небудь роблять. Навіть якщо це «що-небудь» на перший погляд здається маячнею»⁶⁵.

На завершення аналізу форм та проявів молодіжного суспільно-політичного протесту 60-х рр. ХХ ст. в країнах Заходу варто зауважити, що серед його учасників існували також угруповання (на практиці, мабуть, не стільки радикальні чи, тим більше, екстремістські, скільки виразно епатажні), що нес-

ли на собі значний відбиток естетики бітників та хіпі. Їх можна вважати прикладами виникнення на перетині неполітичного та суспільно-політичного напрямків молодіжного протесту змішаних, «гібридних» його форм. Поява останніх була закономірною: як у середовищі хіпі існувало чимало незадоволених індивідуалізмом та соціальною апатією останніх, так і серед лівих радикалів зростало число розчарованих у наслідках тих методів політичного протесту, які були поширені у студентському середовищі. В обох випадках відбувався пошук нових форм протесту, здатних (на думку учасників) подолати «обмеженість», притаманну як руху хіпі, так і «новим лівим» радикалам. За влучною характеристикою, наданою цим проміжним формам молодіжного руху західнонімецьким дослідником Ф. Фрідманом, для всіх них були характерні ігровий стиль, карнавальність та певна естетизація акцій протесту, навіть «елементи лудизму»⁶⁶.

Певним прикладом подібних «гібридних» угруповань були, зокрема, голландські «прово» (скорочення від неологізму «провотаріат» – «провокуючий пролетаріат»), які з'явилися вже в середині 60-х рр. та згодом поширились і в деяких інших країнах Заходу. Радянська дослідниця К. Мяло взагалі вважала їх «історично першою формою поєднання культуроборчої та політично радикальної діяльності»⁶⁷. Діяльність «прово» носила відверто карнавальний, рекламний характер, що виражалося в їхній «революційній» боротьбі та її формах: так званих «хеппенінгах» (стоячих, сидячих та лежачих вуличних демонстраціях карнавального типу). Всі акції «прово» були покликаними шляхом наочної агітації виховувати «революційну свідомість» населення. Утім, зазвичай нічого особливо екстремістського (тим більше, по нинішніх мірках) у діяльності «прово» не було, а їхні «білі плани», покликані «революціонізувати» масову свідомість, революційними могли здаватись хіба що пристойним і консервативним представникам «середнього класу». Так, «план велосипеда», протиставляв велосипед як засіб індивідуального пересування автомобілю як «символу держави»⁶⁸; «жіночий план» передбачав залякування добропорядних громадян роздачами протизаплідних пігулок всім дівчатам, починаючи з 12 років та умовлянням їх

вступати у вільні статеві стосунки; «поліційний план» полягав у перетворенні поліції на соціальних працівників, для чого правоохоронців необхідно було обеззброїти, одягнути в біле та повісити їм на шию барабан з метою складання туди цукерок, презервативів для неповнолітніх, курячих стегенець для голодних і запальничок для бажаючих палити пішоходів⁶⁹.

Значно відомішими (і набагато епатажнішими) учасниками такого «гібридного» протесту були американські йіппі, що являли собою відгалуження звичайних хіпі, яке, втім, піддало свої погляди досить оригінальній трансформації. Повністю зберігши традиційний стиль існування, вони, водночас, позбулися притаманних хіпі глибокої пасивності щодо суспільно-політичного життя країни. Щоправда, політична (революційна, за їх власними твердженнями) діяльність йіппі завжди носила характер своєрідного театралізованого вертепу: створений ними в 60-х рр. т.зв. «театр герильї» (по-суті, політичний балаган) шокував пересічних громадян викликом усім традиційним суспільним цінностям. Наприклад, 20 травня 1967 р. 18 молодих бунтарів на чолі з одним із майбутніх лідерів йіппі Е. Хоффманом влаштували одну з найвідоміших «вистав» «театру герильї»: з галереї для публіки Нью-Йоркської біржі розкидали тисячу доларів однодоларовими купюрами; робота біржі була фактично паралізована, адже залишивши всі справи брокери і маклери почали ловити гроші. Вважається, що ця витівка (названа Хоффманом «новим вигнанням торгівців із Храму в епоху телебачення»), була першою акцією йіппі, хоча останні формально виникли через кілька місяців потому⁷⁰. Назва угруповання тлумачилася його лідерами по-різному, в залежності від обставин: то як аббревіатура слів «Youth International Party» (Молодіжна Міжнародна Партія – А.М.), то просто як переможний вигук⁷¹.

Акції йіппі були покликані, на думку організаторів та учасників, не просто донести епатажною мовою контркультурного вертепу до пересічних співгромадян своє неприйняття «істеблішменту», але й підірвати його основи. Провокуючі заяви іншого лідера угруповання Дж. Рубіна (напр., що йіппі «планують комуністичний заколот з метою захоплення Америки і розглядають секс, довге волосся, сучасну джазову музику та допінг в якості засобів для здійснення цього заколоту»⁷²), використан-

ня ненормативної лексики в громадських місцях та літературі, демонстративне паління Е. Хоффманом марихуани під час прямого ефіру на радіо, проведення гротескних пародійно-кришнаїтських богослужінь, підтримка руху сумновідомих камбоджійських «червоних кхмерів» та багато інших вчинків мали на меті не лише вразити громадськість, але й перехопити в ЗМІ першість у маніпулюванні свідомістю американців⁷³.

Нарешті варто відзначити, що вже на початку 70-х рр. занепад молодіжного протесту став доведеним фактом, визнаним як лідерами й активістами цього руху, так і його дослідниками. На думку американського історика К. Вудворда, саме на рубежі 60 – 70-х рр. остаточно розійшлися шляхи «політичних» та «культурних бунтівників» (тобто представників суспільно-політичного та неполітичного протесту – А.М.): якщо протягом 60-х рр. вони були об'єднані спільною справою, сприймали себе як єдину опозицію до «істеблішменту», то на початку 70-х рр. вони не просто почали розходитись за поглядами та формами протесту, але й, фактично, на думку дослідника, почали перетворюватись на свою протилежність⁷⁴. З одного боку, неполітичний аспект протесту продовжився і навіть посилювався, тоді як суспільно-політичний у своїх масових формах занепадав. З іншого, вони найбільш радикально розійшлися у питанні співвідношення суспільного та приватного життя: хіпі та подібні до них аполітичні групи поступово відкинули будь-які форми суспільної діяльності, заглибившись у виключно контркультурну активність.

Щоправда, занепад молодіжного протесту аж ніяк не означав, що колишні радикали раптово і неодмінно перетворилися на конформістів. Нерідко відмічається, що спільним знаменником, властивим всьому «бунтівному поколінню» залишився безкомпромісний ідеалізм, породжений глибоким переконанням у тому, що людину і людське суспільство можна і потрібно переробити на краще⁷⁵. Однак у способах здійснення цих змін вони стали прагматиками, позбувшись юнацьких ілюзій щодо можливості революційних перетворень у суспільстві. Тому і, власне, протест не вичерпав себе повністю, радше він був загнаний у підсвідомість колишніх бунтівників. У цьому контексті варто погодитись з думкою американського

дослідника П. Старра, який стверджував, що «конфлікти, які раніше відкрито розривали суспільство, тепер локалізувалися й увійшли всередину, де вони з тих пір тихо підривають життя людей, відмічених печаткою 60-х рр.»⁷⁶. Втім, це не заперечує факту деградації молодіжного політичного протесту 60-х в усіх його формах і проявах: у тому вигляді, в якому рух протесту розвивався впродовж 60-х рр., він припинив своє існування⁷⁷.

Проведений аналіз показав, що молодіжний суспільно-політичний протест 60-х рр. у країнах Заходу знаходив своє конкретне відображення у найрізноманітніших формах та проявах, які являли собою реакцію молоді та студентства на нагальні проблеми суспільного розвитку і впливали з особливостей тодішньої молодіжної масової свідомості. Форми та прояви протесту розрізнялись між собою як за поставленими перед ними цілями, так і за ставленням учасників до використання насильства щодо «істеблішменту»; вони пройшли низку етапів розвитку, що відображало певну еволюцію протестного руху від зародження до занепаду (достатньо помірковані на початку 60- рр., вони суттєво радикалізувались у другій половині і, особливо, наприкінці десятиліття). Конкретні ж прояви молодіжного протесту 60-х рр. доцільно об'єднати у три групи: акції морального впливу (мали підкреслено мирний, ненасильницький характер та були спрямовані на підтримку певних меншин та/або «духовне перевиховання» співгромадян та суспільних інституцій), акції громадсько-політичного характеру (зазвичай поєднували політичний вплив на владу з намаганням справити максимальне враження на громадськість) та акції екстремістського та навіть терористичного характеру (включали свідоме використання насильства проти окремих осіб, установ, суспільних інституцій, чи навіть матеріальних речей); при цьому у чимало акцій (особливо з другої та третьої групи) неодмінно включались епатажні елементи. Найбільш значними проявами політичного протесту молоді стали студентські заворушення в різних країнах Заходу протягом 1967-1969 рр.; окрім форм і проявів суспільно-політичного протестного руху досить поширеними були і проміжні, «гібридні», які поєднували політичний характер протесту із контркультурою естетикою (переважно запозиченою в бітників та хіпі).

Примітки:

¹ Див. докл.: Мінаєв А. В. Поняття “субкультура” та “контркультура” в контексті молодіжного протесту другої половини 60-х рр. ХХ ст. у країнах Західної Європи та США // Історична панорама. Вип. 3. Чернівці: Рута, 2007. С. 72–85.

² Див. докл.: Мінаєв А.В. Рух хіпі як прояв молодіжного неполітичного протесту в другій половині 60-х років ХХ ст. у країнах Західної Європи та США // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського державного університету імені Лесі Українки. Випуск 13. Луцьк, 2007. С. 162-168.

³ Див., напр.: Большаков В.В. Бунт в тупике? Очерки с идеологического фронта. М.: Молодая гвардия, 1973. 365 с.

⁴ Див.: Мяло К.Г. Под знаменем бунта: Очерки по истории и психологии молодежного протеста 1950–70-х гг. М.: Молодая гвардия, 1985. 287 с.; Новинская М.И. Студенчество США. Социально-психологический очерк. М.: Наука, 1977. 213 с.; Давидов Ю. Н., Роднянская И. Б. Социология контркультуры. Критический анализ. (Инфантилизм как тип мировосприятия и социальная болезнь). М.: Наука, 1980. 263 с.; Багалов Э. Я. Философия бунта. М.: Политиздат, 1973. 222 с.; Тимошенко А.Г., Косенко Е.И. Молодежное движение в США. История и современные проблемы. Томск: Издательство ТГУ, 1988. 180 с.; Семенов А.Л. Левое студенческое движение во Франции (1956-1968 гг.). М.: Наука, 1975. 232 с.; Грачев А.С. Поражение или урок?: Об опыте и последствиях молодежных и студенческих выступлений 60-70-х гг. на Западе. М.: Молодая гвардия, 1977. 223 с.; Пашковский Г.М. Студенческое движение на Западе. Минск: Издательство БГУ, 1977. 111 с.; Левое студенческое движение в странах капитала. М.: Наука, 1976. 311 с. та ін.

⁵ Mehnert K. Jugend im Zeitbruch. Woher - Wohin. Stuttgart, 1976. 512 s.

⁶ Див., напр.: Guggenberger B. Ein neues Biedermeier oder Wohin treibt die Protestbewegung. Junge Rebellen zwischen Subkultur und Parteikommunismus. Ursachen und Folgen der Unfähigkeit zur Politik. Freiburg, 1975. 158 s.; Hanff H. The movers and shakers. The Young Activists of the Sixties. N.Y.: S.G. Phillips, cop., 1970. 190 p.; Lipset S.M. Rebellion in the university. A history of student activism in America. London, 1972. 310 p.; Statera G. Storia di una utopia. Ascesa e decline dei movimenti studenteschi europei. Milano, 1973. 243 p.

⁷ Курлански М. 1968. Год, который потряс мир. М.: АСТ: АСТ МОСКВА; Владимир: ВКТ, 2008. 544 с.

⁸ Див.: Новые левые // Левые в России: от умеренных до экстремистов / Под ред. Верховского А.М. М.: Институт экспериментальной социологии, 1997. С. 72-81; Попков В. Идеино-политические истоки леворадикализма в США // Вибір. 1998. № 3-4. С. 196-207; Самойлов Н.Ю. Влияние левых идеологий на молодежное движение Великобритании 1960-х гг // Известия Алтайского государственного университета. 2016. №2 (90). С 134-138. та ін.

⁹ Орлов Н.С. Методы борьбы антивоенного движения в США в 60-е гг. ХХ века // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: История и политические науки. 2018. №1. С. 30-36.

¹⁰ Полякова А.Ю. Психоделический эстетизм хиппи // Психоделический эстетизм хиппи // Культура народов Причерноморья. 2011. № 208. С. 168-172.

¹¹ США: современная внешнеполитическая мысль. Анализ концепций американской политологии 80-х годов. Одесса: Логос, 1992. С. 158-191; Новиков М. А. Молодежные бунты 60-х гг. ХХ в. и становление государственной молодежной политики // Государственное управление. Электронный вестник. 2012. №32. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/molodezhnye-bunty-60-h-gg-hh-v-i-stanovlenie-gosudarstvennoy-molodezhnoy-politiki> (дата перегляду: 28.01.2020).

¹² «Ї»: Незалежний культурологічний часопис. – 2002. – Число 24. Покоління і молодіжні субкультури. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n24texts/24-zmist.htm> (дата перегляду: 20.10.2019); Неприкосновенный запас. 2008/4 (60). URL: <https://magazines.gorky.media/nz/2008/4> (дата перегляду: 18.11.2018).

¹³ Теміров Ю.Т. Теорія і практика лівого радикалізму в студентському русі у Великобританії у другій половині 60-х рр. ХХ ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Запоріжжя, 1993. 18 с.; Мінаєв А.В. Молодіжний рух другої половини 60-х рр. ХХ ст. в країнах Західної Європи та США: ретроспективний аналіз. Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Чернівці, 2006. 22 с.; Колбасина О.В. Молодежное протестное движение в США (вторая половина 50-х – первая половина 70-х): Автореф. дис. ... канд.

ист. наук. Краснодар, 2006. 34 с.; Шафраньош О.І. Характерні особливості феномену контркультури в контексті суспільно-політичних процесів у США в 50-70 рр. ХХ ст. Дис. ... канд. політ. наук. Львів, 2019 та ін.

¹⁴ Новинская М.И. Вказ. праця. С. 179.

¹⁵ Киселев В. Ненасильственный опыт движения за гражданские права в США (50-ые -60-ые гг.) // Опыт ненасилия в ХХ столетии. Социально-этические очерки / Под ред. Р.Г. Апресяна. М.: Аслан, 1996. URL: <https://iphras.ru/uplfile/ethics/biblio/N/3.html> (дата перегляду 28.09.2019).

¹⁶ Див., напр.: Тимошенко А.Г., Косенко Е.И. Молодежное движение в США... С. 61.

¹⁷ Семенов А.Л. Вказ. праця. С. 83-95.

¹⁸ Тарасов А.Н. In memoriam anno 1968 // Тарасов А.Н. Страна Икс. М.: АСТ: Адаптер, 2006. С. 280.

¹⁹ Тарасов А.Н. Вказ. праця. с. 281.

²⁰ Левое студенческое движение в странах капитала. С. 25.

²¹ Левое студенческое движение в странах капитала. С. 24-25; Супрыгина Г.Г., Черкасов Н.С. К характеристике состояния молодежного движения в ФРГ // Вопросы истории международного движения: Труды Томского государственного университета. Томск: Издательство ТГУ. Вып. 5. 1976. С. 157-158.

²² Port Huron Statement. URL: http://www2.iath.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Resources/Primary/Manifestos/SDS_Port_Huron.html (дата перегляду 28.09.2019).

²³ Киселев В. Вказ. праця.

²⁴ Тимошенко А.Г., Косенко Е.И. Молодежное движение в США... С. 64.

²⁵ Левое студенческое движение в странах капитала. С. 46-47.

²⁶ Левое студенческое движение в странах капитала. С. 55-56.

²⁷ Витренко А.Г. Студенческое движение 60-х годов и университетская интеллигенция США // Антиимпериалистическая борьба прогрессивной молодежи в развитых капиталистических странах на рубеже 60-х – 70-х годов ХХ века. М.: Изд-во Московского областного педагогического института, 1973. С. 21, 23-24.

²⁸ Хоменко О. Парадокс 68-го: бунт молоді Європи проти «ситого суспільства». Чи врахує неблагополучна Україна досвід заможної Європи? // День. 2000. № 79 (5 травня).

²⁹ Быков В. В поисках будущего. (Из книги: Быков В. В поисках будущего. Политическая эволюция молодого поколения США (50-80-е годы). М.: Политиздат, 1988. URL: <http://student.revkom.com/lib/bikov.htm>. (дата перегляду: 27.06.2005).

³⁰ Витренко А.Г. Вказ. праця. С. 25.

³¹ Twentieth-century world. Boston, ets.: Houghton Mifflin Company, 1986. P. 327.

³² Hanff Н. Op.cit. P. 131-135.

³³ Грачев А.С. Вказ. праця. С. 74.

³⁴ Цит. за: Орлова Р. Молодые левые // Новый мир. 1967. № 6. С. 232.

³⁵ Баннов Б. Г. Мятеж возмущенного разума. Студенчество Запада против империализма. М.: Молодая гвардия, 1970. С. 46.

³⁶ Пашковский Г.М. Вказ. праця. С. 32.

³⁷ Быков В. Вказ. праця.

³⁸ Там само.

³⁹ Зельке К. Покоління // «Ї»: Незалежний культурологічний часопис. 2002. Число 24. Покоління і молодіжні субкультури. С. 8.

⁴⁰ Яровий В.І. Демократична молодь планети у боротьбі за мир. К.: Знання, 1978. С. 23.

⁴¹ Пашковский Г.М. Вказ.праця. С. 23.

⁴² Тарасов А. Вказ. праця. С. 280.

⁴³ Левое студенческое движение в странах капитала. С. 153.

⁴⁴ Большаков В.В. Вказ. праця. С. 176.

⁴⁵ Hanff Н. Op.cit. P. 21.

⁴⁶ Тарасов А. Вказ. праця. С. 284-286.

⁴⁷ Быков В. Вказ. праця.

⁴⁸ Маер Г. 1968 рік: У ролі університетського професора // «Ї»: Незалежний культурологічний часопис. – 2002. – Число 24. Покоління і молодіжні субкультури. – С. 72-73.

⁴⁹ Маер Г. Вказ. праця. С. 69.

⁵⁰ Тимошенко А.Г. Либеральная интеллигенция и антивоенное движение молодежи в США (1965-1966 гг.) // Вопросы истории международного движения: Труды Томского государственного ун-та. Томск: Изд-во ТГУ. Вып. 2. Т.243. 1973. С. 137.

⁵¹ Тимошенко А.Г. Политика правящих кругов США по отношению к антивоенному движению молодежи (1965-1968 гг.) // Вопросы истории международного движения: Труды Томского государственного ун-та. Томск: Изд-во ТГУ. Вып. 2. Т.243. 1973. С. 64.

- ⁵² Большаков В.В. Вказ. праця. С. 289-290.
- ⁵³ Большаков В.В. Вказ. праця. С. 330-331.
- ⁵⁴ Новинская М.И. Вказ. праця. С.189.
- ⁵⁵ Маер Г. Вказ. праця. С. 73.
- ⁵⁶ Пашковский Г.М. Вказ.праця. С. 33.
- ⁵⁷ Мерль Р. За стеклом. / Пер. с франц. Л. Зониной. М.: Прогресс, 1972. С. 56.
- ⁵⁸ Пути и перепутья «потерянного поколения»: Молодежь Запада у развалин общества «всеобщего благоденствия». М.: Международные отношения, 1985. С. 70.
- ⁵⁹ Левое студенческое движение в странах капитала. С. 234.
- ⁶⁰ Дойл К. Месяц революции. М.: Рабочая демократия, 1993. С. 53.
- ⁶¹ Давидов Ю. Н., Роднянская И. Б. Вказ. праця. С. 55.
- ⁶² Цит. за: Mehnert K. Op.cit. S. 59.
- ⁶³ Левое студенческое движение в странах капитала. С. 23.
- ⁶⁴ Цит. за: Mehnert K. Op.cit. S. 78.
- ⁶⁵ Мерль Р. Вказ. праця. С. 318.
- ⁶⁶ Fridmann F. Youth and society. London, 1971. P. 24.
- ⁶⁷ Мяло К.Г. Вказ. праця. С. 76.
- ⁶⁸ Еремин Ю.В. Пролетарская революционность и мелкобуржуазное бунтарство. М.: Знание, 1975. С. 29.
- ⁶⁹ Хойбнер Т. Вызов неприкаянных: Модные волны и молодежные течения – теде, хиппи, панки, рокеры – в западном мире. / Пер. с нем. М.: Молодая гвардия, 1990. С. 116-117.
- ⁷⁰ Сосновский Н. Веселый клоун революции, мудрец Нации Вудстока. URL: <http://avtonom.org/lib/theory/hoffman/clown.html> (дата перегляду 19.11.2015)
- ⁷¹ Див. докл.: Там само.
- ⁷² Цит. за: Александрович Г.С. Молодежь Запада: пути и судьбы. Л.: Лениздат, 1977. С. 148.
- ⁷³ Див. докл.: Сосновский Н. Вказ. праця.
- ⁷⁴ Woodward C.V. What became of the 1960s? The collapse of activism // “New Republic”. Wash. 1974. Nov. 9. vol. 171. № 19. P. 20.
- ⁷⁵ Кормільцев І. Покоління Х: останнє покоління? // «Ї»: Незалежний культурологічний часопис. 2002. Число 24. Покоління і молодіжні субкультури. С. 17.
- ⁷⁶ Starr P. Rebels after the cause: Living with contradictions // New York times mag. 1974. Oct. 13. P. 31.

⁷⁷ Про причини занепаду молодіжного протесту 60-х рр. ХХ ст. в країнах Заходу див. докл.: Мінаєв А.В. Піднесення молодіжного руху другої половини 60-х рр. ХХ ст. в країнах Заходу та причини його занепаду // Питання історії нового та новітнього часу: Збірник наукових статей. Вип. 7. Чернівці: Рута, 2000. С. 114-124.

Andriy Minayev

Youth social and political protest structural models in the 1960s in the Western World

Notably, the 1960's were distinguished by the rise and spread of student movements across the Western part of the world. It should be stressed that the counterculture of the 1960's was an anti-established cultural phenomenon that developed throughout the Western World, whereas new cultural forms and other alternative lifestyles sprang up.

The author delves into the historical background and development of the social and political protest movement of youth and students in the countries of the Western Europe and the USA in the 1960s. In particular, the author describes the historiography of the problem, highlights the role in the movement of different student's associations in the US, France and Germany; traced the change of goals and means of political protest during the main stages of its development (namely, their emergence, radicalization and decline), analyzed such components of youth protests as the civil rights movement, the movement for freedom of speech, the movement for establishing 'free' universities, the anti-war movement. Furthermore, the author discloses fundamental approaches to investigating the tactics used by students; the 'hybrid' forms of youth protest, which combined the political nature of the demands and goals with the counter-cultural aesthetics.

Keywords: *studentship, youth, youth protest of 1960s, youth radicalism, civil rights movement, freedom of speech movement, movement for creation of "free" universities, anti-war movement, "Weathermen", "Provo", "Yippies".*

Надійшла до редколегії 09.09.2019.